

Ünite 8: Avrupa'da ve Osmanlılarda Modernleşme

Modernleşme ve Kökenleri

Modern Kelimesi Latince *Modernus* kelimesinden gelmektedir ve anlamını Oxford İngilizce sözlüğü şimdi olarak tanımlamaktadır. Geçmişin sanat akımları ve düşünce yapısına karşı duran modernizm, daha çok sanat, eleştiri ve edebiyat alanındaki fikirleri dile getirir.

Avrupa kültüründe her ne kadar modernizmin ortaya çıkış dönemi 19. Yy olarak bilinse de, bazı tarihçiler Rönesans dönemini erken modernizm dönemi olarak kabul ederler. Modernizmin anlaşılması için Rönesans döneminde modern topluma erişme sürecinde atılmış adımların bilinmesi gerekmektedir. Kopernik'in güneş sistemi teorisi, Galileo'nun dünyanın yuvarlaklığını kanıtlaması, yapılan coğrafi keşifler ve ticari gelişmeler yüzyıllarca hüküm sürmüş olan eski fikirlerden toplumlara kurtarmaktaydı. Ayrıca bu dönem kapitalizmin filizlenmeye başladığı dönemdir.

Yapılan yeni keşiflerle yaşanan aydınlanma Tanrı'nın inkar edilmesinden ziyade Tanrı'nın yaratma biçimlerini kavramak adınaydı. Bu biçimi anlamak için Newton'un, Decartes'in, John Locke'un araştırmaları incelemek düşünce sistemine getirdikleri yenilikleri anlamak açısından önemlidir.

Dönemin Fransız düşünürlerinin yazınları, bilginin sadece tanrının elinden gelmediği aynı zamanda insanlar tarafından deneyimlenerek bulunabileceğini kanıtlar nitelikteydi. Bu görüşler fikirler doğrultusunda bir toplum krallık ve aristokrasiye karşı durmuş, sonucunda devrim olmuştur. Cumhuriyet rejiminin gelmesi Fransa'da din ve devlet işlerini birbirinden ayırmıştır.

Erken modern dönemde yapılan deniz aşırı ticaret kapitalist sistemi oluşturmuş, hammadde ticareti teknolojik gelişmeleri zorunlu kılmıştır.

Teknoloji ve Sanayileşme

Bilimlerin gelişmesi ve toplanan bilginin nesnelleşmesine verilen önem teknolojinin gelişmesini sağladı. Birçok makina geliştirildi ve gösterime sunuldu.

Bu dönemde Watt'ın icat ettiği buharlı makina üretime yeni bir boyut kazandırdı. Sanayileşmenin toplumlar üzerindeki etkisi özellikle sömürge devletlerden elde edilen ham madde ve ucuz işgücü üzerine şekillenmekteydi. Tekstil ve madencilik sanayileşmenin ilk görüldüğü alanlardı. Ucuza mal edilen ürünler açılan fuarlar aracılığıyla üreticisiyle buluştu. Bu fuarlarda farklı ülkelerden mimariden tekstile birçok ürün tanıtıldı. Paris'te ki eyfel kulesi ve Londra'da ki Crystal Palace bu fuarlar kapsamında inşa edilmiştir. Böylelikle kapitalizm sistemi kök salmaya başladı.

Eski üretim biçimlerinin yerini makinelerin alması sosyoekonomik açıdan toplundan etkilemiş, insanların kentlere akın etmesine neden olmuştur. Zanaatkarlar kendini fabrikalarda işçi olarak bulurken, seri üretimin ucuz malları orta sınıf ailelerin evinde yerini almıştır. Acımasız kapitalizmin çalışanını ve işçisini korumaması, güvence altına almaması Engels ve Marks'ın bu konu üzerine eğilmelerini ve daha insancıl bir yaşam üzerine kuramlar geliştirmelerini sağlamış.

Yeni toplu düzeni geleceği bireyin gücünde ve teknolojiye bulabileceğine inandı. Otorite anlayışı değişti ve sorgulayan bir toplum yapısı gelişti. Ancak kente akın eden kalabalık içerisinde konut ve sağlık sorunları baş gösterdi, işsizlik arttı. Kentlerin görünümü şekil değiştirdi.

Modernleşmenin Getirdiği Yenilikler

Modernleşme insanların önceleri dini günlere, dua saatlerine, azizlere adanmış günlere göre ayarladıkları saat düzenini değiştirmiş çalışma saatlerine ve paraya göre ayarlamaya alıştırmıştır. İnsanların iş dışındaki saatlerini boş zaman olarak düşünmeleri yeni eğlence biçimlerinin türemesine neden olmuş ve bu boş zamanlarda kafelerde sokaklarda dolaşan ve yeni eğlence mekanları keşfeden bir toplum yapısı oluşmuştur.

Fabrikalarda işçilerin bir ürünü baştan sona yapmaları zaman kaybı olarak nitelendirilmiş, üretim aşamalarındaki parçalar işçiler tarafından gruplar halinde üretilmeye başlanmıştır.

Charlie Chaplin'in Modern zamanlar filmi modernleşmenin olumsuzluklarını ortaya koyan bir yapıttır. (S:187, Fotoğraf 8.1)

Ayrıca tatil ve izin günlerinin belirlenmesi ile turizm sektörü oluşmuş plajların açılmasına tatil turlarının düzenlenmesine sebep olmuştur. Monet'in yapmış olduğu plaj isimli tablosunda plajdaki kalabalığı resmetmiştir. (S:187,

Resim 8.1)

Yeni ortaya çıkan toplum yapısı yeni bilimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan biri sosyolojidir. Auguste Comte ve Emile Durkheim bu bilimin kurucularıdır. Comte sosyolojiyi farklı toplumsal grupların yapısını ve örgütlenmesini inceleyen bir bilim dalı olarak açıklarken, Durkheim bunun yöntemlerini belirlemeye çalışmıştır. Herbert Spencer ise toplumun evrimini incelemiş ilk sosyologlardandır.

Antropoloji bilimi Avrupa dışında yaşayan insanların ve kültürlerin incelenmesini modern bir anlayış olarak ele alırken, Avrupa'da bilimi toplulukların ve kültürlerin bir sınıflandırılması olarak değerlendirdi. Bir üst sınıf bakışıyla oluşturulan bu sınıflandırmalar günümüz anlayışında geçerliliğini yitirmiştir.

Tarihin durağan bir yapıda olmadığını keşfeden insanoğlu dini kitaplarda yazılı olanı aramak için kazı çalışmaları yapmıştır. Yapılan kazılarda ortaya çıkan bulgular ölü dillere, bu ölü dillerin çözülmesi ise bu dillere sahip olan toprakların tarihine olan ilgiyi arttırmıştır. Böylelikle epigrafi ve sanat tarihi bilimleri doğmuştur. Antik dönemlere ait bulunan heykel ve resimler zenginlerin ilgisini çekmiştir. Bu eğilim New York'taki Kent Sanat Müzesinin kurulmasını sağlamıştır.

Sosyoloji ve antropoloji bilimleri insanın yapısını ve toplum içindeki yerini incelemiştir. Ancak insan sadece dışardan görüldüğüyle sınırlı olmamıştır. Yenidünya düzeninde oluşan kaygılar Freud'un düşünmesine sebebiyet vermiş ve insanların her zaman pozitivist tavırla ele alınamayacağını savunmuştur.

Sanat Kültür ve Edebiyatta Modernleşme

Toplumlar 19. yy da roman ile tanışır. Dönemin önemli yazarları Victor Hugo, Balzac, Stendhal, Flaubert, Dostoyeski ve Tolstoydur.

Modern estetik anlayış güzellik ve estetik algısını değiştirmiştir. Antik dönemden beri belli kalıplar içerisine sıkıştırılan estetik yerini modern dünyanın serbest düşünce ve çizgilerine bırakmıştır. Charles Baudelaire sanatsal bir yapının estetik değer kazanması için sadece güzel olmasının gerektiğini söyleyerek çirkinliğin de var olduğunu ve estetik olabileceğini savunmuştur.

14. yy dan önce yapılan resimlemeler iki boyutludur, derinlik algısı yoktur. Rönesans döneminde yapılan ticaretler toplumların dünya algısını değiştirmiştir. Gözün üzerinde yapılan araştırmalar yapılmıştır. Görüşteki algının farklılığı resimlere yansımış derinliği olan üç boyutlu çalışmalar ortaya çıkmıştır. Rönesans döneminde resimler üzerinde işlenen dini kitap, mitoloji, kent soylu kesimin toplu pozlar gibi konular 19. yy da da devamlılık göstermiştir. Bu geleneksel resim anlayışı Fransız Resim Akademisi tarafından sınırlandırılmıştır. Monet'in yapmış olduğu Balkon isimli resminde bir topluluğu görselleştirmiştir. (S: 191, Resim 8.2) Yapılan bu çalışmalar salon denilen sergilerde sunulmuştur.

Bu sergi salonlarına ilk resimlerini sunan Monet ve Manet'in resimleri akademik kurallara uymadığı için reddedilmiştir. Onlarda Reddedilenler isimli bir sergi ile eserlerini başka bir alanda sergilerler. Bu dönemde yapılan resimlere merceğin kullanımı da yardımcı olmuştur.

Ressamlar ışık ve fırça yoluyla yaptıkları hareketli ve akıcı resimlerin hissi olarak bir çerçeve içinden dışarıya taşabileceğini göstermişlerdir. Fotoğraf merceğindeki yenilikler ise yakın plan çalışmalarda etkili olmuştur.

İzlenimci olan Signac ve Sevrat fırça darbeleri yerine noktalar kullanmışlardır. Cezanne izlenimci gibi görünen bir ressam olmasına rağmen nesnelerin ışık altındaki kırılmalarına dikkat etmiştir. Kübist sanatın öncüsüdür. Van Gogh ve Gauguin de izlenimci bir yapıya sahip eserleriyle ortaya çıkmışlardır ancak kullandıkları vahşi renkler ve işledikleri bireysel konularda izlenimci sonrası geleneği oluşturmuştur.

Modernizm döneminde ortaya çıkan avant garde kavramı ileri yol anlamına gelmektedir. Sanatta karşılaşılan deneysel akımları isimlendirmek için kullanılmıştır.

Almanca bir kelime olan kitsch ise çirkin ve zevksiz anlamına gelmektedir. Amerika Birleşik Devletlerinde endüstri zenginleri, Avrupa'daki sanat ve kültüre sahip olamadıkları için Almanya'ya gittiklerinde Avrupalıların sokağa attıkları masa ve sandalye parçalarını değerli bulup toplamışlardır. Fransız devriminden sonra sanatta oluşan demokratik durum güzel sanatların ve kültürün herkesin ulaşabileceği bir seviyeye gelmesini sağlamıştır. Makinelerle üretilen baskıların ve kopyaların çoğalması ve kültürel hediyeleşme eşya ve kartpostal tüketimi artmıştır. Bu durum daha çok yeni zenginlerin ve alt sosyal grupların dikkatini çekmiştir.

İletişim Kültüründe Modernleşme

Her ne kadar matbaanın kuruluşu ve kitap basımı 15. yy da başlasa da gazete basımı 19. yy la denk gelmektedir. Kırım Harbinden sonra sürekli olarak yayınlanan haberler Avrupalı okuyucunun dikkatini çekmiştir. İzlenimci ve sonrakilerin resimlerinde erkek okuyucu resmetmesi bilgiye ulaşmada kadın erkek eşitsizliğini göstermiştir. Önceleri taşbaskı ve gravür yoluyla resimlenen gazetelerde daha sonraları fotoğraf kullanılmıştır.

Bu dönemin sosyal ve ekonomik dengesizliğini anlatmak için sanatçılar kolay anlaşılır çizgilerle resimlemeler yaptılar. Bunlar toplum yapısını hiciv eden karikatürlerdi. Daumier hem karikatürleri hem de bu tarzda yaptığı heykelleriyle bu konunun öncüsü oldu. (S.195 Resim 8.10)

İletişim sektörünün diğer bir alanı olan afişin tarihi resmi duyuruların sokak duvarlarına asılmasıyla başlamıştır denilebilir. Ardından yaygınlaşan gösterileri duyurmak için resimli afişler yapılmaya başlanır. Başlangıçta Lautrec gibi ressamların yaptığı afişlerde yazı ve görsel arasındaki uyumun önemli olmadığı görülmektedir.(S:195, Resim 8.11) Daha sonra matbaanın gelişmesi ve yeni çıkan harf karakterleriyle mesaj netleşmiştir ve grafik sanatlar ortaya çıkmıştır. Afiş sadece etkinlik habercileri olarak değil reklam amacıyla da kullanılmıştır.

Kataloglar Fabrikasyon ürünlerin tanıtmak için ortaya çıkmıştır. Bu ürün katalogları iç ve dış ticaret için önem arz etmekteydi. Önceleri heykeltıraşlar, ressamlar, mimarlar, el sanatçılarından elinden çıkan kataloglar grafik tasarımcılar tarafından tasarlanmaya başladı.

\19. yy da Niepce'nin elinde gelişmeye başlama fotoğrafın kullanımı Daguerre'in tab etmeyi kısa sürelerle düşürmesiyle artmıştır. Dönemin en ünlü fotoğrafçısı olan Nadar her şeyi fotoğraflamış özellikle portre fotoğrafçılığı alanında ün yapmıştır.

\19. da eğlenmek için kısa süreli görüntü devamı sağlayan oyuncak tipi aletler bulunmaktaydı. 28 Aralık 1885 te Sinematograf kelimesinden türeyen sinema ortaya çıktı. İlk olarak para ödenerek izlenen devamlı görüntüyü Lumiere Kardeşler yapmıştır. 20. yy yeni sanat dili olan film endüstrisi böylelikle başlamıştır.

Paris'in modernizm üstünlüğü 1. Dünya Savaşına kadar devam etmiştir. Bu dönem modernleşme ve batılılaşma kavramlarını özdeşleştirmiştir.

Osmanlı Kültürü: Modernleşme Dönemi

Osmanlı Devleti Avrupa'da yaşanan modernleşmenin ve devrim sonrası değişimlerin etkisi altına girmiş, 19. yy da reformlar yapmaya başlamıştır. Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmut dönemleri idari değişikliklerin yapılması istenen dönemler olmuştur. Devlet içerisinde yapılan bu reform hareketleri devletin devamlılığını sağlamak adınadır. Değişiklikler sadece biçimsel değildir ayrıca yeni dünya düzenine ayak uydurmaya yöneliktir.

Askeri güç üzerinde büyüyen bir devlet düzeninde reformlar uygulamak zordur. Sultan III Selim bütün zorlukları göze almıştır. Askeri sistemi değiştirmiş, medrese eğitiminden farklı eğitim programına sahip Teknik Üniversite niteliğinde bir okul kurmuştur. Yeniçeriler ve reform karşıtlarının baskısıyla tahttan indirilmiştir. Yarım kalan reformları Sultan II. Mahmut devam ettirmiştir. Yeniçerilik kaldırılmış, eğitim ve düzenli bir ordu kurulmuştur. II. Mahmut'un portreleri devlet kurumlarına asılmıştır bu daha sonraları gelenek haline gelmiştir. Abdülhamid döneminde devam eden reformlarla yeni tür ilkokul ortaokul ve askeri ortaokul kurulmuştur, öğretmen ve meslek okulları açılmıştır.

Reformlar içinde en önemlisi Tanzimat ve Islahat hareketleridir. Tanzimatı düzenleyen Mustafa Reşit Paşa'dır. Değişimin modeli Fransız Devrimi ile ortaya çıkan modernleşme hareketlerinin sonucunda var olan hukuksal sistemdir. İçeriğinde eşitlik özgürlük ve kardeşlik ilkeleri yer almış vatandaşlık kavramı doğmuştur.

Kültürel alanda da modernizmden etkilenen Osmanlı batılı tarzda Türkçe eserler vermiştir. Şinasi batılı formda şiir ve oyun yazan ilk edebiyatçıdır. Agah Efendi ilk özel gazeteyi çıkarmıştır. Modernleşme ile gelişen pozitivist düşüncüyü Osmanlıya aktarmayı düşünen Münif Paşa Avrupa aydınlanmasını oluşturan Voltaire gibi yazarlardan çeviriler yapmıştır.

Namık Kemal, Ali Suavi ve arkadaşlarının Hürriyet fikirleri Genç Osmanlılar Cemiyetinin kurulmasına öncülük etmiştir. II. Meşrutiyeti yapacak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti bu gurubun içinden çıkmıştır. Terakki kelimesi Avrupa'daki ilerleme kavramıyla eş anlamlıdır ancak teknoloji ve sanayii devrimini geçirmeyen Osmanlı'nın bu ilerlemenin mantığını kavrayamaması grupları ve aydınları çelişkiye düşürmüştür.

Avrupa Kökenli Sanatsal Üsluplar

Sultan III. Abdulhamid döneminde Avrupa sanatı bezeme ve hacimli taş işçiliği önceleri nadir yaygınlaşmıştır. 19. yy boyunca Avrupa'da görülen üsluplar Osmanlı sanatına yansımıştır. Sultan III Selim İstanbul'un yeni modellere göre imar edilmesine öncülük etmiştir. Rus elçisi ile İstanbul'a gelen Fransız mimar ve ressam Melling Antik Yunan ve Roma dönemi mimari özelliklerini Rönesans Dönemi yorumuyla tekrar ele almıştır. Bu üslup 20. yy la kadar kamu binalarında da görülmüştür. Öncelikle resim sanatında romantik akım içinde görülen barok, rokoko bezeme öğeleri ve oryantal üslup mimariye yansımıştır. Fransızların Kuzey Afrika ve Mısırı almaları sonucu Arap-İslam yapılarında görülen bezemeler yabancı mimarlar aracılığıyla yeni bir üslup olarak Sultan Abdülaziz döneminde İstanbul'da görülmeye başlamıştır.

Yüzyılın başında İstanbul'a gelen Raimond d'Aranco ise sanayii üretimine karşı duran Art Nouveau ve Jungenstil anlayışını mimarilere aktardı.

Avrupa'da görülen bu farklı üsluplar tarihi seçicilik ve eklentisizim denilen akımlarla aynı yapılar üzerinde birleşti.

19. yy ortalarında padişaha ve saraya yakın kişilere mimari hizmet veren Balyan Ailesi Dolmabahçe ve Beylerbeyi Sarayları gibi birçok mimariye imza atmışlardır. Avrupa'da görülen mimari üslupları eklektik bir anlayışla mimarilere yansımıştır. Bu üsluplar 20. yy başında Ziya Gökalp'in

Türkçülük akımların ile desteklenen Osmanlı mimari öğeleri ile değişime uğramıştır.

Minyatür yerini tablo resimlere bırakmıştır. Paris'te eğitim almaya giden öğrencilerin olduğu dönemde Şeker Ahmet Paşa gibi ressamlar birinci grubu, İbrahim Çallı kuşağı da ikinci grubu oluşturur. Paris sadece ressamları değil Osmanlı edebiyatçılarının ve mimarlarının da gittiği bir kenttir.

Resim sanatının imparatorluktaki gelişimini sağlayan tekniklerden biride fotoğrafıdır. 1830'dan itibaren fotoğrafçılar atölyeler açmıştır. Fotoğrafçılıkta portre, doğa ve kent konuları dikkat çekmiştir. İlk Osmanlı ressamları fotoğrafları birebir büyüterek tablolar yapmıştır.

İstanbul'da Avrupai tarzda yaşanan moda edebiyatı da etkilemiştir. Kıyafet, yiyecek, mobilya kullanımı gibi konuları ele alan kitaplar, orta oyunlar, kantolar yoluyla eğlence hayatına yansımıştır. Politik, sosyal ve ekonomik birçok değişim içine giren Osmanlı İmparatorluğunda bu dönemde telgraf gibi teknolojileri, küçük çaptaki sanayi girişimleri, kadın erkek eşitliği tartışmaları, II. Meşrutiyet ve özgürlük fikirleri Türkçülük ve dilde sadeleşme eğilimleri ve Avrupa devletleriyle çıkar çatışmaları görülmüştür.